

John Knox

1513–1572

1513. A skóciai Edinburgh városa közelében született (egyes tudósok 1505-re teszik születési évét)

1540. Pappá szentelték

1543. Leleki ébredést élt át

1547. A franciák által elfoglalt St. Andrew kastélyban csatlakozott a lázadó protestánsok csoportjához

1549. Elengedték a börtönből, és az angliai Berwickben lett lelkipásztor

1554. Angliából a kontinensre és Genfben menekült; később a németországi Frankfurt angol menekültjeinek lelkipásztora lett

1555. Visszatért Genfben majd Skóciába, feleségül vette Marjorie Bowes-t (valószínű dátum)

1556. Ismét Genfben ment, hogy lelkipásztora legyen egy angolul beszélő gyülekezetnek

1558. Kiadta A nők gyalázatos ezrede elleni első trombitászó című munkáját

1559. Politikai zavargások közt visszatért Skóciába

1560. Skóciában a protestáns hadakat győzelemre vezette

1561. Súlyosan összeütközött Mária királynővel, aki visszatért Skóciába

1567. Támogatta Mária kényszerű trónfosztását

1570. Agyvérzést kapott

1572. november 24-én meghalt Edinburghben

Skócia lángszavú reformátora olyan hatékonyan egyesítette a prédikálást és a politikai forradalmat, hogy Skócia a legalaposabb reformáción ment át az európai nemzetek között. Ez sikeres volt annak ellenére, hogy a római katolikus királynő, a korrupt udvar és a kapzsi nemesség egyesítette erőit.

Élete és kora

Knox születésének dátuma ismeretlen. Egyes tudósok az 1505. évre teszik, a legtöbben az 1513-as évre. Skóciában, Edinburgh közelében született. Mint ifjú kiváló oktatást kapott a skóciai nyelviskolákban és egyetemeken. Az iskolákban főként katolikus oktatásban részesült, jóllehet némelyik professzorára hatással volt a reformáció gondolkodása.

1543 körül lelki ébredésen ment át. Jóllehet már néhány évvel korábban pappá szentelték, meggyőződött arról, hogy a római katolikus egyház tanításai hibásak. Csatlakozott a protestáns vezetőkhez, például *George Wisharthoz*. 1546-ban Wishartot kihallgatták eretnokség miatt, és máglyán elégették. A protestáns lázadók úgy álltak bosszút, hogy megölték egy vezető katolikus egyházi embert. Amikor némelyik lázadó menedéket keresett a St. Andrew kastélyban, Knox csatlakozott hozzájuk. Ő volt a csoport lelkésze, és felszolgált nekik az úrvacsora első protestáns változatát. 1547-ben a katolikus erők, amiket a franciák segítettek, elfoglalták a kastélyt, és Knox társaival együtt börtönbe került.

Knoxot egy francia hadihajón lelancolt gályarabként kényszerítették az evezésre. E szörnyű körülmények között is életben tartotta reményét. Sohasem kételkedett abban, hogy egy napon prédikálja az evangéliumot Skóciában.

1549-ben kiszabadult a rabszolgáságból, Angliába utazott és Berwick angol gyülekezetének lelkipásztora lett. Sikeres lelkipásztornak bizonyult, és Angliában számos fontos tisztséget betöltött. Amikor a protestáns angol kormányt leváltotta a katolikus kormányzás, a kontinensre menekült és végül Genfben kötött ki. A következő öt évben Knox sokat utazott Európában. Egy ideig a németországi Frankfurt egyik angolul beszélő gyülekezetét pásztortolta; Genfben találkozott Kálvinnal; legalább egyszer Skóciába utazott, hogy támogassa a protestánsok ügyét; részletes nyilatkozatot írt a predesztinációról, és megírta híres művét A nők gyalázatos ezrede elleni első trombitászó címmel, amelyben elítélte a nő uralkodókat.

Eközben Skóciában és Angliában egyaránt nők tartották kézben a hatalmat. A velük történt összeütközése egyengette az utat a skóciai reformáció előtt. 1558-ban Erzsébet lett Anglia királynője. Az angliai római katolikus párt állította, hogy a királynő nem lehet törvényes uralkodó; Boleyn Anna lánya volt, akinek VIII. Henrikkel kötött házasságát a római katolikus egyház sohasem ismerte el. Erzsébet helyett a római katolikus párt Máriát tekintette törvényes uralkodónak. 1558-ban Mária házasságot kötött a francia trón örökösével. A következő évben ő lett II. Ferenc francia király. A protestánsok mind Angliában, mind Skóciában félték attól, hogy Franciaország, Anglia és Skócia egyesül II. Ferenc és Mária uralma alatt, akik mindketten elkötelezett katolikusok voltak.

1559-ben Knox Edinburghbe érkezett. Hogy egyesítse a protestánsokat a katolikus királynő ellen, félelmüket a legteljesebb mértékben felhasználta. A skóciai régens, Guise-i Mária törvényen kívül helyezte Knoxot. Ő azzal állt bosszút, hogy elutasította a misét. Az emberek erőszakos cselekményeket vittek véghez, kirabolták a kolostorokat, és a templomokban összetörték a képeket. Hadseregek néztek szembe a csatamezőn; a Knox vezette hadak mögött az angolok álltak. 1560-ban a régens meghalt, és egy hónapon belül a francia és angol hadak egyezmény alapján visszavonultak. Míg Mária királynő Franciaországban volt, egyezmény jött lére, hogy a skóciai kormányt a skótok tanácsa vezeti.

Amikor a tanács ülésezett, az radikálisan protestáns irányzatot képviselt. Teljesen megbuktatta Skóciában a római katolikus egyházat. A Knox és mások által készített hitvallást elfogadták. 1560 decemberében II. Ferenc meghalt. Az özvegyé vált Mária visszatért Skóciába, és elhatározta, hogy az országot visszavezeti a katolikus hithez. Arra is terveket készített, hogy megszerezze az angol trónt.

Knox és Mária összeütközött egymással mind a szavak, mint a politikai cselszövések síkján. Mária letartóztatta Knoxot árulás ürügyén, de az udvar fölmentette őt. Knox ismételen mennydörgött Mária ellen. Végül Knox álláspontja győzött, és 1567-ben Máriát megbuktatták. Börtönbe zárták,

majd 1568-ban elmenekült, de csak azért, hogy Angliában Erzsébet ismét bebörtönözze. Mária helyett csecsemő fia, VI. Jakab lett a király. Mivel a kormányzat egy protestáns által irányított uralkodó kezébe helyeződött, a skóciai politikai szerkezetet támogatta a protestáns szemlélet. Knox és a protestantizmus erői csaknem teljes győzelmet arattak.

1570-ben Knox agyvérzést kapott, és ettől kezdve sohasem nyerte vissza erejét. 1572. november 4-én meghalt Edingburghben. Utolsó éveiben elsődlegesen a prédikálásra szentelte idejét, és lelkigondozást végzett Edingburghben és a St. Andrew egyházközségben. Sok történész úgy tekinti John Knoxot, mint a legjelentősebb férfit Skócia történelmében. Skóciában nemcsak a vallásos élet jellegét befolyásolta, hanem az ország politikai sorsát is.

Amikor Knox megszületett, Skócia szegény és elmaradott ország volt. A korrupt nemesség vezetői egymás torkát szorongatták és ezért meggyengült a királyság. Jóllehet az egyház kezén volt a földbirtok fele, ezt is gyengítette a korrupció. Az oktatás nem érte el a kontinensen végzett oktatás színvonalát, és széles körű volt a szegénység.

Knox életidejének legnagyobb részében a helyzet megváltozott egy kicsit; a politikai forradalmak, amelyek végigsöpörtek a kis országon, akadályozták a fejlődést. A nép radikálisan a protestánsok és katolikusok csoportjára oszlott. Mivel mind Anglia, mind Franciaország igyekezett uralkodni Skócián vagy el akarta érni a Skóciával való szövetséget, az ország kettészakadt a francia és angol pártok között.

Knox annyira eredményes volt reformjában, hogy végül létrehozta mind a vallási, mind a politikai egységet. Mária végső megbuktatása után Skócia szilárdan a protestáns táborhoz csatlakozott. A kis ország képes volt függetlenséget szerezni anélkül, hogy akár Franciaországtól, akár Angliától kérte volna. A belső veszekedések nagy része megszűnt.

Mivel belföldön viszonylag béke volt, sok lépést tettek előre. Hangsúlyozták az oktatást: a skóciai egyetemek a világ leghíresebbjeivé váltak; tanárai sok területen élen jártak. Írók, költők, matematikusok és tudósok voltak az országban. Vallásilag Skócia előtérbe került: prédikátorai világhírűekké váltak képességük alapján. Virágzott a misszionáriusi buzgóság: a későbbi években David Livingstone neve ismertté vált az egész keresztyén világban. A skóciai teológusokat széles körben elismerték. A skóciai kegyesség híressé vált.

Természetesen ez újítások között nem mindent lehet Knox nevéhez kötni. De nélküle és az általa lehetségessé vált nemzeti életváltozás nélkül Skócia kétségtelenül nem érte volna el azt a nagyságot, amire eljutott. Valószínűleg helyénvaló azt mondanunk, hogy a történelemben egyetlen ember sem változtatta meg annyira egy nemzet életét, mint ahogy John Knox tette Skóciában.

Prédikálása és beszédei

Knoxnak kevesebb prédikációja maradt fenn, mint bármelyik híres reformátornak. Egyes írók három hosszabb prédikációt emlegetnek, de a mai gyűjtemények azt jelzik, hogy csupán két prédikációja maradt fenn: az egyik Ézsaiás 26:13–21, a másik Máté 4:1 alapján. 1845-ben mindkettőt kinyomtatták John Knox válogatott gyakorlati írásai gyűjteményében, de e prédikációk közül csak az elsőt adták ki

ismét a John Knox munkái című műben 1846-ban és 1864-ben.

A prédikációknak ez a hiánya annál szokatlanabb, mivel Knox hosszú ideig szolgált Edingburghben, és jelentős munkát végzett. Arra számíthatnánk, hogy bizonyos riporterek legalább jegyzeteket készítettek a híres reformátor terjedelmes prédikálásáról, de nyilvánvalóan senki sem tette ezt.

Ami keveset tudunk Knox prédikálásáról, az a meglevő prédikációkból és a hozzájuk csatolt előszavakból származik, amiket Knox írt. Ézsaiás 26:13–21 magyarázatához írt előszavában, amit az edingburghi St. Giles templomban mondott el, Knox indokolta a tőle származó írásos anyag hiányát.

„Ne csodálkozz, keresztyén olvasó, hogy valamennyi tanulmányomban és Isten szent iratain e húsz év alatt kifejtett küzdelmeimben nem magyaráztam a Szentírás egyetlen fejezetét sem részletesen, kivéve azt a darabos és emésztetlen prédikációt, amit az edingburghi templomban a nyilvánosság előtt mondtam a főt említett évben és napon...”

Inkább úgy tekintem magam, mint akit Isten elhívott, hogy oktassam a tudatlant, vigasztaljam a szomorkodót, megerősítsem a gyengét és dorgáljam a büszkét élő szóval és eleven hanggal ezekben a legromlottabb időkben, mintsem hogy könyveket írjak az elkövetkezendő kornak, hiszen olyan sokat írtak már (még hozzá a legegyszerűbb körülményekben élő emberek), és mégis olyan kevesen figyelnek rájuk. Ezért eldöntöttem, hogy elhívásom keretein belül maradok, amire különös megbízást kaptam.”

Knox nyíltan kijelentette magáról, hogy először és mindenekelőtt prédikátor; nem akarta más irányba terelni energiáit. Lutherhez hasonlóan Knoxnak is sok talentuma volt, de mindig és elsődlegesen prédikátor volt. Ennek ellenére sajnálatos, hogy nem maradt fenn több kézirat Knox tüzes prédikációiról.

Eléggé furcsán, Knox prédikálási pályafutása félelemmel indult. Vallási és politikai nézetei miatt Knox csatlakozott a reformátorok kis csoportjához, és elrejtőzött a St. Andrew kastélyban. E reformátorok egyike, *John Rough* kiváló prédikátor volt, aki közvetlenül Knoxot szólította meg egyik beszédének a végén.

„Testvér, Isten és Fia, Jézus Krisztus nevében és mindazok nevében, akik általam szólítanak most téged, megbízlak azzal, hogy ne utasítsd el ezt a szent elhívást, hanem mivel törekszel Isten dicsőségére, Krisztus királyságának terjesztésére, testvéreid építésére és az én vigasztalásomra, akiről jól tudod, hogy eléggé eláraszt a sok munka, vállald a nyilvános tisztséget és prédikálási megbízást.”

Ez a váratlan és ünnepélyes felszólítás nagy hatással volt Knoxra, és próbálta a hallgatóságot megszólítani, aztán sirni kezdett és kirohant az összejövetelről, majd bezárkózott szobájába. Amikor végül előjött, elfogadta a csoport megbízását és prédikálni kezdett. Minden bátorsága ellenére, amit híressé tett az a nyilatkozat, hogy „sohasem félt az emberektől”, Knox a szolgálata során sok alkalommal félelemmel prédikált.

Ennek ellenére a félelem kivételes volt John Knox életpályáján. Még amikor a francia gályához láncolták is, Knox rettenthetetlen lelkületet tanúsított. Amint a hajó Skócia partjainál haladt, *James Balfore*, aki ugyanazon a hajón utazott, rámutatott St. Andrew tornyaira, és megkérdezte Knoxtól, hogy ismeri-e azt a helyet. A beteg Knox azt felelte, hogy

igen. „Jól ismerem, mert látom annak a helynek a tornyát, ahol Isten először megnyitotta szám a nyilvánosság előtt az ő dicsőségére, és most már teljesen meg vagyok róla győződve, hogy bármilyen gyengének látszom is, nem halok meg addig, amíg az ő isteni nevét nem magasztalja nyelvem ismét ugyanazon a helyen.” Balfore ismételte ezt a nyilatkozatot számos tanú jelenlétében sok évvel azelőtt, hogy Knox visszatért volna Skóciába, amikor bizonyosnak látszott, hogy sohasem teljesül be ez a prófécia.

Mások kétkedtek abban, hogy ezek a prófétai szavak valóra válnak, de Knox nem. Miután megszabadult a fogságból, Angliába ment. Öt éven át prédikációi által gyakorolt hatást Londonra és Berwickre. De amikor Tudor Mária uralkodni kezdett, Knoxnak Frankfurtba kellett menekülnie, ahol a császárt azonnal Nérónak nevezte és a várost elhagyni kényszerült. Miután ideiglenesen Genfben tartózkodott, Knox *igyekezett visszatérni Angliába Tudor Mária halála után*, de a nők gyalázatos ezrede elleni első trombitászó című irata annyira bántotta Erzsébetet, hogy kénytelen volt közvetlenül Edinburghbe vitorlázni, ahol látomása beteljesült a St. Andrew templomban.

Amikor Skóciába érkezett, Knox prédikálása nagy szenzációt teremtett azon a vidéken, és lázadás tört ki. 1559. június 9-én az érsek összegyűjtötte a haderőt, és azt mondta Knoxnak, hogy ha prédikálni próbál a katedrálisban, akkor kiadja a katonáknak a tűzparancsot. A nemesek engedelmeséget ajánlottak Knoxnak. Semmi sem volt ennél távolabb Knox szeme előtt.

Másnap Knox megjelent a szószéken, és nagy tömeg előtt prédikált minden félbeszakítás nélkül. Témája arról a szövegről szólt, hogy Krisztus kiüzte a pénzváltókat. Ezt a szöveget arra a korrupcióra vonatkoztatta, ami bekerült az egyházba a pápaság alatt, és sürgette a keresztyéneket, hogy távolítsák el azokat. Három napon át prédikált ugyanazon a helyen, és befolyása olyan erős volt, hogy a városvezetők és lakosok elhatározták, hogy reformált istentiszteletet vezetnek be a városban. A templomból eltávolítottak minden képet és a kolostorokat lerombolták.

Knox prédikált egész Skóciában és sok várost meglátogatott. Prédikálása mindenütt szenzációt keltett. Thomas Randolph, Erzsébet nagykövete jelentette, hogy Knox hangja „jobbán életre keltette őket, mint 500 trombita zengése”.

Knox prédikálásának hatását mérlegelhetjük annak alapján is, hogy ismételen összeütközésbe került a fiatal királynővel, Stuart Máriaival, aki 1561-ben tért vissza Skóciába, és már a következő vasárnap misét mondott a Holyrood kastélyban. Knox riadót fújt és a szószékről mennydörgött a királynő ellen St. Gilesben. Azt mondta, hogy „egyetlen mise félelmetesebb neki, mintha tízezer főnyi ellenség szállt volna partra a birodalom bármelyik részében, hogy elnyomja az egész vallást”. A reformátor és a királynő közti harc elkezdődött.

Knox stílusából sokat meg lehet látni a királynővel való összeütközések leírásában. Rettenthetetlen, kemény és éleslátású volt. A királynőnek adott válaszai helyénvalók és gyorsak voltak, mint a villámlás, és kivételesen élesek.

Knox prédikálása a nemességet állandóan izgalomban tartotta. 1565. augusztus 19-én a gyenge Henrik király – korábban Lord Darnley – elkövette azt a hibát, hogy meghallgatta Knox egyik prédikációját. Ünnepelesen megjelent a St. Giles templomban, és leült a fogadására készített trónra. Akár

véletlenül, akár céltudatosan Knox a Szentírásból ezeket idézte: „Ifjakat tesztek vezéreiké, és sihederek uralkodnak rajtuk. Ó, népem! Gyermek sanyargatnak, asszonyok uralkodnak rajtuk! Ó, népem! Vezetőid félrevezetnek, tévútra visznek téged!” (Ézs 3:4, 12) Azt is említette, hogy Isten megbüntette Ahábot, mert nem dorgálta meg bálványimádó feleségét, Jezábelt.

Darnley dühbe gurult. Visszatérve palotájába, tajtékozott a haragtól, toporzékolt, mint egy kisgyerek, elutasított minden ételt, panaszkodott a királynőnek Knox arcátlansága miatt. A nap folyamán Knoxot elvitték ágyából, és odaállították a Királyi Államtanács elé. Megmondták neki, hogy megsértette a királyt, és tartózkodnia kell a prédikálástól mindaddig, amíg öfelsége Edinburghben tartózkodik. Knox azt válaszolta, hogy „csak az alapszöveg szerint prédikált; és ha az egyház bízta volna meg, hogy beszéljen vagy hallgasson, engedelmeskednék, amennyiben Isten igéje lehetővé tenné neki.” Nemcsak kitartott amellett, amit a szószéken mondott, hanem hozzátette, „*hogy amint király a királynő kedvéért elment a misére ugyanúgy kell a királynőnek igazságszolgáltatásában eszköznek lennie a király megbuktatásában*”. A királynő feldühödött erre a válaszra, és szokása szerint könnyekre fakadt.

Knox szükségesnek ítélte saját felmentése érdekében, hogy teljesen leírja a mondott prédikációt, „amennyire az emlékezete engedi”, és ha nem tenné, lényegében semmi sem maradna prédikációjából. A prédikáció előszavában Knox megmagyarázta prédikációs előkészületeinek a módszerét. E forrás szerint úgy készült föl, hogy gondosan tanulmányozta a szentírási fejezetet, aztán érzéseire hagyatkozott a kifejezőmódot illetően, amelyet majd az előadás közben használ. Kétségtelenül részben ehhez a szabadsághoz vezethető vissza az a nagy hatalom, amit gyakorolt hallgatói fölött.

„A nyilvánosság előtt nem tanácskozom testtel és vérrrel azzal kapcsolatban, amit ki kell mondanom a népnek, hanem ahogy Istenem Lelke, aki küldött engem, és akinek számot kell adnom, és ahogy hatással van rám, úgy beszélek; és amikor egyszer az ő nevében fenyegetéseket hirdettem meg (bármennyire is kellemetlenek azok a világnak), nem merem megtagadni azokat, mert megtagadnám Istent, aki engem küldötté tett, hogy előre figyelmeztessen az engedetleneket a kilátásban levő pusztulásra.”

Prédikációinak ezek a részletei bemutatják Knox gondos beszédfölépítését. Jóllehet az igeszakasz beosztása szerint rögtönzés módján végezte a magyarázatot, prédikációjának formája elárulja a gondos tanulmányozást és vázlatkészítést. Mégis beszédeinek alkalmi természete, ami olykor megközelíti a párbeszédű csapongást, arra enged következtetni, hogy Knox szabadon irányt változtatott a prédikációban, amerre vezetést érzett az adott pillanatban. Különösen szerette a bibliai illusztrációkat, ha a fennmaradt prédikációk helyesen adnak példát munkájára vonatkozóan.

Élete vége felé Knox láthatóan veszített energiájából. Lehetetlennek találta, hogy segítség nélkül fölmenjen a szószékre. 1571-ben, csak egy évvel halála előtt, St. Andrew egyik hallgatója beszámolót írt Knox utolsó napokban végzett prédikálásairól. *James Melville*, egyik állandó hallgatója ezt írta naplójában:

„Az összes áldás, amit kaptam abban az évben (1571-ben), attól a leghíresebb prófétától és nemzetünk apostolától, John Knoxtól származott a St. Andrew templomból, aki azután, hogy a királynő pártja elfoglalta a kastélyt és Edinburgh városát,

(Folytatás a 7. oldalon)